

ЧАСТ 1А: ПРАВОСЛАВНА ВЯРА И ЖИВОТ

2. Бог – познаваем и непознаваем

Бог в творението/Бог и Творението

Във връзка с творението, от което и ние самите сме част, Бог има две страни – познаваема и непознаваема. Като човешки същества, създадени от Бога, се стремим да разграничим между това, което можем да знаем за Бога, и това, което трябва да остане непознаваемо. Разбира се, ние бихме искали да научим колкото е възможно повече. Редно е и трябва да се стремим да разширяваме нашето понятие за това кой е Бог и как Той ни напътства, както румънският православен свещеник отец Думитру Станилоае убедително е пояснява:

„Следователно, ако сътвореният ум идва на света с импулса да познае, да познае Необхватния. Този импулс е доказателство, че умът е създаден за безкрайността и че Той съществува преди ума, след като умът, още от първия момент на своето пробуждане, преполога Неговото съществуване. И някъде трябва да съществува реалност, по-голяма от него (т.е. умът), една безкрайна реалност [...] Умът е създаден да търси Бога и ограничената действителност [...] би трябвало да има творческата (цел) да го подготви (т.е. ума) успешно за онази голяма среща, за познаването на Този, Който стои в окончателния край на всички неща“¹

С други думи, всички ние сме така създадени, че по своята същност се стремим да познаем Бога. Сътворени по образ и подобие Божии, ние имаме възможност да опознаем Бога според Неговото Себеоткровение и

¹ Dumitru Staniloae, *Orthodox Spirituality: A Practical Guide for the Faithful and a Definitive Manual for the Scholar* (South Canaan, PA: St. Tikhon's Seminary Press, 2002), стр. 33.

най-вече във Въплъщението на Нашия Господ и Спасител Иисус Христос (Йоан 1: 18).

Този постоянен процес на себеразкриване, чрез който Бог ни открива Себе Си, е инициран от Него Самия, а не от нас. Отец Станилоае ни предлага предизвикателен и практичен подход за опознаване на Бога по особено задълбочен и личностен начин:

“Не можеш да опознаеш личността на ближния единствено по своя собствена инициатива или по някакъв агресивен начин от твоя страна. За да я познаеш, тя ще трябва да ти се разкрие по своя собствена инициатива и колкото повече липсва настоятелност от твоя страна, толкова повече ще ти се разкрива дадената личност. Какво тогава остава да кажем за Бога, най-висшето същество, което не е облечено във видимо тяло – човек не може да Го познае, ако Той не му се открие. В случая на първо място се потвърждава християнската духовна теза, че не можем да видим Бога без онази специална благодат, дадена ни от Него Самия...”²

„Парадоксалното е, че за да можем да видим как Бог открива Себе Си в Христос, ние трябва да сме осъзнали Неговата непознаваемост. Той е Този, към Когото се стремим, но Който Сам избира кога и как да разкрие Себе Си на всеки един поотделно. Свети Кирил Александрийски е изключително прав, когато ни напомня, че „ние не обясняваме какво е Бог, а откровено признаваме, чя нямаме точно познание за Него. Да признаем собственото си невежество по отношение на Бога е най-доброто знание“³.

² Staniloae, стр. 38.

³ St. Cyril of Alexandria, Sixth Catechetical Lecture.

Ние имаме избор по отношение на собствената ни връзка с Бога

Божественото откровение, което Бог ни дава в творението, е Божественото откровение, което хората могат да изберат да приемат или отхвърля в съответствие с мъдростта и благодатта, които носят. В Посланието до римляни свети апостол Павел говори за индивидуалния избор, който всеки иудеин или всеки езичник би могъл да направи по отношение на Божия план за спасението на цялото човечеството:

Защото онова, що е невидимо у Него, сиреч, вечната Му сила и Божеството, се вижда още от създание мира чрез разглеждане творенията; тъй че те са неизвиняеми. Понеже те, като познаха Бога, не Го прославиха като Бог, нито Му благодариха, а се заблудиха в своите помисли, и неразумното им сърце се помрачи; наричайки себе си мъдри, те обезумяха, и славата на нетленния Бог измениха в образ, подобен на тленен човек, на птици, на четвероноги и на влечуги (Рим. 1:20-23)

За съжаление през двадесет и първи век, може би дори повече от предходните векове, влиянието на потребителски ориентираното общество може да „засили нашите егоцентрични навици, да възбуди апетитите ни и така да продължи да укрепва нашето его (и нашите отклонения), докато семената на личността или възможността да бъдем „подобни“ на Бога остават приспани в нас“⁴. Православният психотерапевт Стивън Мюс е прав в твърдението си, че: „Едва когато егото отстъпи първото си място, тогава душата може да бъде нахранена...“ и ние може да се променим и от „егоцентрични“ да станем „богоцентрични“ и вместо

⁴ Stephen Muse, Being Bread (Rollinsford, NH: Orthodox Research Institute, 2013), стр. 156.

да сме съсредоточени върху себе си, да се съсредоточим върху Бога⁵. Дори и да е вярно твърдението, че непознаваемият Бог избира как и кога да ни се открие, ние също имаме възможността да изберем дали да бъдем отворени, или не за приемането на „славата на нетленния Бог“.

Въпреки че разбираме колко е важно да приемем това, че Бог остава непознаваем не заради нашите лични недостатъци и некомпетентност, ние трябва също да разберем, че *“онова, което остава непознаваемо”* остава такава не заради греха, а заради ограниченията, присъщи на разликата между Твореца и творението, както беше посочено в първата лекция на този раздел. Свети ап. Павел и св. Тимотей ни припомнят, че единствено Бог е *„безсмъртен и живее в непристъпна светлина, Когото никой от хората не е видял, нито може да види. Нему чест и владичество вовеки. Амин.“* (1 Тим. 6:16). Отец Станилоае, от своя страна, казва, че *„нашата природа не се преобразява в божествена ..., защото нашето сътворено Аз не става божествено Аз“*⁶. С други думи разликата между Твореца и творението остава независимо колко познаваме непознаваемия Бог.

Именно поради важността на тази разлика ние като християни сме поставени в ситуация, която отец Станилоае определя като *“най-голямо смирение, но и най-голяма смелост”*⁷. Твърдението на св. ап. Павел: *„и вече не аз живея, а Христос живее в мене“* (Гал. 2:20), един от най-силните стихове в Новия Завет, е възможно единствено, когато приемем,

⁵ Ibid.

⁶ Staniloae, пак там, стр. 39.

⁷ Ibid.

че живеем под върховната власт на непознаваемия Бог, Който ни е сътворил:

„С други думи, моята личност не престава да съществува, защото осъзнавам нейното съществуване в момента, в което я заявявам. Моята личност сега живее живота Христов. Все още съм човек по природа, но ставам Христос посредством енергиите, чрез които сега живея. Това е преживяването на християнина, когато е достигнал върхната точка на своя духовен живот“⁸.

Забележителното в това твърдение е, че ако искаме да познаем Бога в рамките на нашия земен живот, от съществено значение е да осъзнаем, че Той е вечно непознаваем.

Непознаваемостта на Божията природа и познаваемостта на Божието присъствие

Как можем да помирим познаваемите и непознаваемите страни на Бога? Всички места в Писанието и Преданието на Църквата, в които се говори за Божията непознаваемост, се отнасят до Неговите същност и същество (οὐσία на гръцки). Местата, свързани с познаваемите страни на Бога в същите извори, се позовават на Неговото себеоткриване, Неговите явявания в Стария Завет, както и най-вече при въплъщението на Словото и изливането на благодатта на Светия Дух в Новия Завет. Думите, които се използват, за да се опишат тези проявления, трябва да се тълкуват извън всичко сътворено или ограничено. По този начин ще избегнем идолопоклонството, което обърква неограничения Бог с ограниченото творение.

⁸ Ibid.

За да разграничим Бог, непознаваем по Неговата същност, и Бог, познаваем чрез Неговото присъствие, не бива да използваме идеята, че Бог „разкрива Себе Си“ постепенно, защото, ако направим това, ще бъдем в противоречие с основното вярване в единия Бог, а именно, че Неговата същност е неразделна и неслитна. Разграничението между Бог в Себе Си (Неговата същност и естество) и Неговото присъствие (енергии) е необходимо, за да разберем, че ние като творение не можем да познаем Бога „отвътре“ (както си е), а само както Той ни се покаже.

Необходимостта от апофатическо и катафатическо богословие

Когато говорим за Бога, е необходимо да се позоваваме едновременно и на двете Му страни – познаваемата и непознаваемата. Тези два подхода са познати съответно като апофатично богословие (когато Бог по Своята същност е непознаваем) и катафатическо богословие (в което Бог чрез себеоткриване или енергии е познаваем). Православието винаги поставя ударение, първо, на това какво Бог не е, т.е. това, което е в областта на апофатичното богословие, за да не се изпада в идолопоклонство и в изповядване на фалшив бог, създаден от нашите човешки представи и понятия. Това е причината например твърденията за Бога (по-долу вляво) да са некомпетентни и следователно подвеждащи. Квалификациите, дадени чрез апофатичните отрицателни твърдения (вдясно), са по-надеждни, независимо че не могат да бъдат съвършено благонадеждни, поне не в този живот.

Бог е велик

Бог е неограничен

Бог е отец

Бог няма пол

Бог съществува

Бог не е същество

Забележете как отрицателните твърдения добавят трансцендентна другост към онова, което може погрешно да бъде разбрано като творение и следователно ограничено по убеждение и със сигурност не Бог. Математически погледнато, можем да кажем, че Бог дори не е край от някаква безкрайна поредица. Той е извън всякакви поредици, безкраен в друг смисъл. След като бъдат изчистени от всякакви ограничения, твърденията се проявяват в тяхната истинската връзка с Писанието и Преданието като така наречени Божии свойства – Вечен, Всеблаг, Всезнание, Всеправедност, Всемогъщество, Вездесъщност, Непроменимост, Самобитност и т.н.

Стремеж към познаване на Бога: от Моисей до Троицата

Съществуват твърдения, че има малко определения, които са успели да обхванат безкрайната другост на Бога. Класически пример за това е така наречения тетраграма или просто отговорът, който Бог дава на Моисей от неизгарящата къпина относно Неговото име (Иzx. 3:14) Този отговор бил толкова свещен за иудеите, че те никога не го изричали. Наложило се да намерят алтернативи... Например *Адонай на еврейски*, което е Господи. Трудно е да се преведе името Божие от еврейски – Яхве. „Аз съм вечно Съществуващият“, защото в това име има също усещане за бъдеще време. Ако търсим нещо в този свят, което да може най-добре да посочи същността на Бога, това е думата *Яхве*, която именно поради това, че е изпразнена от смисъл дума, обобщава същността Божия извън или отвъд зачението си. И все пак дори думата Яхве е създадена дума. Тя няма как да е нещо повече от знак, дори да е най-неизречимият и чист знак, който има някакъв смисъл за нашия ум като сътворени същества. Но това не е цялата история. Християнството не изчезва в мъглата на мистичния агностицизъм. В православната иконография името „Той е, Който е“ или

“Вечносъществуващия” е дадено на изображението на Спасителя. В химнографията неизгарящата къпина е предобраз на Богородица. Въплъщението буквално предава плът, нашата плът на „Вечносъществуващия” и от този момент нататък неназоваваният Бог има име и човешка същност: Иисус Христос. Въплъщението променя всичко. То е единственото, но напълно достатъчно уверение, което имаме.

Написаното от св. ап. Павел за „Невидимия Бог“ (около 60 г. сл. Хр.) обединява Моисеевото търсене на Бога, Когото той не можа да види, с нашето търсене на непознаваемия Бог:

...и Който е образ на невидимия Бог, роден преди всяка твар; понеже чрез Него е създадено всичко, що е на небесата и що е на земята, видимо и невидимо; било Престоли, било Господства, било Началства, било Власти - всичко чрез Него и за Него е създадено; Той е по-напред от всичко, и всичко чрез Него се държи. И Той е Глава на тялото, сиреч на църквата; Той е начатък, първороден измежду мъртвите, за да има във всичко първенство; понеже в Него благоволи Отец, да обитава всичката пълнота, и чрез Него да примири със Себе Си всичко, било земно, било небесно, като го умиротвори чрез Него, с кръвта на кръста Му (Кол. 1:15-20)

Между казаното от св. ап. Павел за Христос и това, което може да се каже за Троицата, няма голяма разлика. Ние обаче няма да говорим за това в този раздел, а само ще подчертаем, че необходимото разграничаване на Троицата се отнася до ипостасите, или най-общо казано до Лицата на Светата Троица – Отец, Син и Свети Дух. Божията същност, или битие, съставлява Божиите единство и самобитност. Последната дума засега се пада на гръцкия богослов св. Йоан Дамаскин (ок. 650 – м/у 750) в

"Точно изложение на православната вяра" 1:8, където апофатичното богословие играе ключова роля в стремежа към познаване на Бога:

„И така, вярваме в един Бог, едно начало, безначално, несъздадено, неродено, нетленно, а освен това и безсмъртно, вечно, безкрайно, неописуемо, безпределно, всемогъщо, просто, несложно, безтелесно, непреходно, безстрастно, неизменяемо и непроменящо се невидимо, извор на добротата и правдата, умствена и непристъпна светлина, с нищо непреодолима и измервана само със собствената Си воля - защото може да върши всичко, което поиска...; с една същност, едно Божество, една сила, една воля, едно действие, едно начало, една власт, едно господство, едно царство, в три съвършени Ипостаси и познаваемо, и приветствано с един поклон“ (Амин).

Докато се опитваме да разберем Троицата, подобно на св. Йоан Дамаскин, всички се сблъскваме с единството на апофатичното и катафатичното богословие.

Добре е в живота си да приемем както непознаваемата същност на Бога, така и възможността да познаем, да изпитаме в малка, но значима степен Неговото присъствие. Да, по време на земния си живот ние винаги ще изпитваме напрежението между това, което е познаваемо по отношение на Бога, и това, което остава непознаваемо. Но съществува също и екзистенциално напрежение между това дали избираме да водим егоцентричен, или богоцентричен живот, дали избираме да се съсредоточим върху себе си и нашите страхове и надежди, или решаваме да съсредоточим живота си главно върху намирането на Бога. Ако се стремим да намерим Бога, Той непременно ще намери нас. Ако наистина искаме да разберем и изследваме как Бог бива познаваем и как

непознаваем, първо, трябва да направим нашия личен избор, да се стремим да намираме Бога в живота си, в молитвата и в делата. Изборът е наш. Удивителното е, че точно изборът е онова нещо, което има значение, а не интелектуалните резултати от нашите борби и усилия да познаем Бога. Нека всички се помолим за това да се стремим към намиране на Бога, Който остава едновременно познаваем и непознаваем за всеки от нас.

Библиография

Muse, Stephen. Being Bread (Rollinsford, NH: Orthodox Research Institute, 2013).

Pomazansky, Protopresbyter Michael. Orthodox Dogmatic Theology, 3rd ed. (Platina CA: St. Herman of Alaska Brotherhood, 2005).

Staniloae, Dumitru. Orthodox Spirituality: A Practical Guide for the Faithful and a Definitive Manual for the Scholar (South Canaan, PA: St. Tikhon's Orthodox Theological Seminary Press, 2002).